

**Yabancılaşmanın Hikâyesi, Yabancılaşmaya Karşı Hikâye:
Leslie Marmon Silko'nun Roman ve Öyküleri Üzerinden Günümüz Amerikan Kızılderili
Deneyimini Okumak**

Size hikâyeler hakkında bir şey söyleyeceğim,
[dedi]
Eğlenceden ibaret değil hikâyeler.
Kandırmasınlar sizi.
Görüyorsunuz, onlar bizim her şeyimiz.
her şeyimiz savaşmak için
hastalığa ve ölüme karşı.

(Seremoni'den, s. 19)

Laguna Pueblo kökenli Amerikalı yazar Leslie Marmon Silko'nun 1977'de basılan Seremoni başlıklı romanın başındaki şiirde böyle yazar. Yine aynı şiirin bitiminde şu sözler yer alır: "Bildığım tek tedavi / iyi bir seremoni".

Hastalık ve iyileşme temasının Silko'nun roman ve hikâyelerinde çokça kendini hissettiren bir tema olması şaşırtıcı olmasa gerektir. Ne de olsa yalnızca 1776'da resmen kurulmuş olan ABD'nin değil, bir kıta olarak Amerika'nın 15. yüzyıldan başlamak suretiyle tutulduğu ölümcül bir hastalık söz konusudur burada. Milyonları kırıp geçiren Avrupa menşeli bu hastalığın adına ister soykırım diyelim, ister başka bir şey. Günümüze baktığımızda bu olguyu -tüm kıta olmasa bile- ABD özelinde çok basit bir şekilde şöyle ifade edebiliriz: "Kızılderili", "İlk Amerikalı", "Yerli Amerikalı" gibi isimlerle genelleştirilen bir halklar bütünü, yaşadığı topraklara Avrupalıların yerleşmeye başlamasından itibaren meydana gelen savaşlar, yayılan / yaydırılan hastalıklar ve uygulamaya konan yıkıcı politikalar sebebiyle sayıca epey azalmıştır ve günümüzde anaakım Amerikan toplumunun büyük ölçüde dışına itilmiş haldedir. Özetle durum budur.

1970'li yıllarda edebi hayatına adım atan 1948 doğumlu Leslie Marmon Silko'nun eserlerinde bu dışa itilmişlik halini farklı boyutlarıyla, derinlemesine işlediğine tanık oluyoruz. Anaakım Amerikan toplumuna entegre olmak pek sağlıklı bir çözüm gibi görünmemektedir; hele asimile olmak, "beyazlar gibi olmak" daha ağır bir hastalıklı olma haline işaret ediyor gibidir. Bununla birlikte "kendi halinde yaşayıp gitmek" de ne tam anlamıyla olanaklıdır, ne de sağlıklı bir çözüm gibi görünmektedir. Tamam, artık kızılderililerin beyazlarla aralarında "savaş" yoktur; ancak hâlihazırdaki "barış" ortamı da kızılderili topluluklarına ve bu toplulukların üyelerine kendilerini hem bir topluluk hem de bireyler olarak gerçekleştirebilecekleri, Amerikan toplumuna olduğu kadar kendilerine karşı da yabancılaşma çekmeyecekleri bir ortam olmaktan çok çok uzaktır.

İlk aşamada kuramsal çerçeveyi sunan çalışmada Silko'nun eserlerindeki Kızılderili karakterlerin hayata, topluma ve kendilerine yabancılaşma olgusunu nasıl içselleştirdiklerine yahut içselleştirmeyi nasıl reddetme yoluna gittiklerine odaklanılacaktır.

Hastalığa Karşı Hikâye: Silko'nun Eserlerini Okumada Kuramsal Yaklaşımlar

Sanatın Gerekliği adlı kuramsal yapıtında Ernst Fischer, neden insanların sanata doyamadığı, kendi yaşayışlarının yeterli olmadığı sorusuna şöyle yanıt verir:

Belli ki kendini aşmak istiyor insan. Tüm insan olmak istiyor. Ayrı bir birey olmakla yetinmiyor; bireysel yaşamının kopmuşluğundan kurtulmaya, bireyciliğinin bütün

sınırlılığı ile onu yoksun bıraktığı, ama onun gene de sezip özlediği, bir doluluğa, daha doğru, *daha anlamlı* bir dünyaya geçmek için çabalıyor. [...] Çevresindeki dünyayı soğurmayı, kendisinin kılmayı [...] sınırlı benliğini sanatta toplu yaşayışla birleştirmeyi, bireyselliğini *toplumsallaştırmayı* özliyor. (s.6)

İnsanların sanata gönüllü olarak maruz kalmaya iten itkinin aynısının sanatçıda da olduğu iddia edilebilir; tam da Fischer'in yukarıda tanımladığı arzuların verdiği motivasyonla sanatını yapar sanatçı. Ancak Fischer'e göre sanat yapmak için bu arzular, kendi deyimiyle de "çoşkun bir esinlenme davranışı" yeterli olmayacaktır; sanatçı "bir yandan gerçeklere gömülme, öbür yandan onlara düzen verebilme heyecanı"nın taşır (s. 7) ve düzen verebilmenin yollarını araştırmaktan, uygulamaktan, denemekten yılmaz.

Fischer için sanat alımlamanın ve yapmanın *neden* gerekli olduğu sorusunun yanı sıra *nasıl* yapılması gerektiği sorusu da önemlidir. Günümüzün yabancılaşmış bağlamında ise sanat eserinde "toplumsal gerçekler dikkati çekecek bir ışıktaki, konunun ve kişilerin 'yabancılaşmışlığı' içinde ortaya konmalı"dır ki eseri izleyenler/dinleyenler/okuyanlar toplumsal düzende bir şeylerin yolunda gitmediğini görsün ve düzeni değiştirmek yönünde uyarılsın (s. 9).

Fischer, insanlarda sanatın düzeni değiştirme yönünde yarattığı itkiyi sanatın gelişim hikâyesine kabaca şu sözlerle oturtur:

Gittikçe çoğalan kanıtların zenginliğine bakarak sanatın başlangıçta büyü olduğu, gerçek ama bilinmeyen bir dünyaya egemen olmaya yarayan tılsımlı bir araç olduğu sonucuna varabiliriz. [...] Sanatın bu büyücülük görevi giderek toplumsal ilişkilere ışık tutmak, yoğunlaşan toplumlardaki insanları aydınlatmak, insanların toplumsal gerçekleri tanıyıp değiştirmelerine yardım etmek görevine dönüştü. (s. 12)

Fischer, büyü ve aydınlatmayı diyalektik bir ilişki içerisinde görüyor gibidir; her ne kadar sınıflarla ayrılmış günümüz toplumlarında ezilen sınıfın -kendi deyimiyle "alın yazısı dünyayı değiştirmek olan" sınıfın (s.13)- görevi aydınlatma olsa da büyü sanata içkindir ve tam da bu içkin oluş nedeniyle sanatı gerekli kılar.

Sanatın neden gerektiği, nasıl yapılması gerektiği ile ilgili Fischer'in savları, çağdaş Amerikan Kızılderili edebiyatı bağlamında şu açılardan epey alâkalı ve düşündürücüdür: kimi birbiriyle dost, kimi birbirine düşman çok sayıda kabilenin üyelerinden teşkil olmakla birlikte bir nüfus bütünü olarak Amerikan Kızılderilileri, Avrupalıların dünyayı kendinin kılma, ona egemen olma adına benimseyip uyguladığı yöntemlerin müthiş yıkıcılığı içerisinde çok büyük kayıplar vermiştir. Bu yıkım hikâyesi, günümüzde büyük bir sınava dönüşmüş bulunmaktadır: yalnızca anaakım Amerikan toplumuna değil, aynı zamanda kendi toplumlarına da yabancılaşma anlamında türlü tuzaklarla karşı karşıya olan bu insanlar, nasıl bir yol izlemelidir ki kısa vadeli, palyatif, kestirme yöntemlere -ki bunlar da tuzak olarak nitelenebilir- kanmadan Fischer'in "tüm insan"ını yakalayabilsinler? Bir yandan doğaya karşı saygılarıyla, erdemleriyle fazla romantikleştirilme pahasına nam salmış, diğer yandan günümüz koşullarında bu değerleri yitirme tehlikesinin anbean baştan çıkardığı bu topluluktan gelecek, "tüm insan"a erişme derdini taşıyan yanıtların evrensel bağlamda yol gösterici nitelikte olacağı şüphesizdir.

Çağdaş Amerikan Kızılderili edebiyatının, bu topluluğa ait üyelerin yoğun olarak muzdarip olduğu yabancılaşma ve anlam yitimine yönelik çare arayışının çok girift bir boyutu vardır: dil. İyileştirme pratiği hangi dilde yapılacaktır? Silko'nun eserleri özelinde bu dilin, egemen beyaz Amerikalıların dili olan İngilizce olması, birçok yorum ve tartışmayı tetikler.

Dil meselesiyle ilgili olarak Deleuze-Guattari ikilisinin *Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin* adlı bilinen kuramsal yapıtlarında tanımladıkları "minör edebiyat" kavramı, olası yorum ve tartışmalara zengin bir boyut katacak niteliktedir. "Minör edebiyat, minör bir dilin edebiyatı değil, daha ziyade bir

azınlığın majör bir dilde yaptığı edebiyattır,” derler (s. 25). Minör edebiyatı belirleyen üç ana özellikten bahsedilebilir: ilki “dilini, güçlü yersizyurtsuzlaşma katsayısından her koşulda tkilenmiş olmasıdır” –ki ikili, Kafka’nın eserlerinde Prag Almancasını kullanmasına benzer olarak Afrikalı Amerikalıların “Amerikan diliyle yapabildiklerin[i]” örnek verir- ikincisi siyasal olması ve bireysel bir hikâyeyi dahi daha geniş siyasal bağlamlarla bağlantılı olarak ele almasıdır, üçüncüsü de ortak, “kolektif” bir değere sahip olmasıdır (s. 25-27).

İkiliye göre minör edebiyat, bu özellikleri bünyesinde barındırmasıyla devrimin koşullarını ortaya sermiş olur. Edebiyatın geliştiği bir dilde yazmayı, o dilin anadil olduğu ancak anadili olmadığı kişi için bir “bahtsızlık” olarak nitelemekle birlikte şu şekilde betimlerler: “Sığınacak yer arayan bir köpek, yuva yapan bir fare gibi yazmak. Bunun için ise, kendi azgelişmişlik noktasını, kendi taşra ağzını, kendi üçüncü dünyasını, kendi çölünü bulmak” (s. 28). Kafka da Prag Almancasını kullanarak bunu yapmış, ikilinin deyiimiyle “[ç]ılgılık atmak için sözdiziminden yararlan[mış], çılgılığa bir sözdizimi ver[miştir]” (s. 38). Dilin -ister minör olsun, ister majör- devrimin olanaklarını taşıyor olduğunu şu sözlerle yinelerler:

Bir dil, biricik de olsa, bir bulamaç, şizofrenik bir karışım, içinde söylenebilenin ve söylenemeyenin dökümünü yapan, çok farklı dil işlevlerinin ve ayrı iktidar merkezlerinin iş gördüğü yamalı bir bohça olarak kalır: Bir işlev diğerine karşı kullanılır, görece yerliyurtluluk ve yersizyurtsuzlaşma katsayılarıyla oynanır. Bir dil, majör de olsa, yaratıcı kaçış çizgileri boyunca kaçmasını sağlayan ve ne kadar yavaş, ne kadar sakınlı olursa olsun, bu kez mutlak bir yersizyurtsuzlaşma oluşturan yoğunlaştırılmış bir kullanıma uygundur. (s. 38-39)

Anadili değilse de ilk yabancı dili İngilizce olan dünya nüfusunun gün geçtikçe hızla arttığı, İngilizce yazı örneklerinin katlanarak artıp yayıldığı günümüzde, Deleuze-Guattari ikilisinin “bulamaç”, “şizofrenik karışım”, “yamalı bohça” benzetmeleriyle belki de en hakkıyla uyuşan bu dildir. Tarih içerisinde çok büyük ustalar çıkarmış bu “majör” dilde “minör” bir edebi eser vermenin zorluğu; devrimci koşulların yaratılması ve -Fischer’in kavramları kullanılacak olursa- aydınlatma görevinin yerine getirilmesi yönündeki güçlü itkiye karşı koyamıyor gibidir; ABD özelinde azınlıkların edebiyatından birçok örnekte böyle bir olgudan bahsedilebilir.

Günümüz Amerikan Kızılderili edebiyatının kaydadeğer bir kısmı, bulunduğu coğrafyanın baskın dili olan, çağımızda küresel çapta iletişim dili haline gelmiş İngilizcede üretilmektedir; Silko’nun eserleri bu açıdan istisna teşkil etmez. Bazı sosyabilim okulları tarafından “Dördüncü Dünya” olarak da adlandırılan bir topluluğun üyesi olup, bugün dünyada en fazla, en yaygın olarak empoze edilen egemen dilde yazıyor olmakla kendilerini oldukça ironik bir konumda buldukları söylenebilir Amerikan Kızılderililerin. İngilizce, nasıl tarihsel anlamda Afrikalı Amerikalılar için sömürgeciliğin ve köleciliğin diliyse, Kızılderililer için de yurdundan edilmenin ve soykırımın dilidir. Yine -Afrikalı Amerikalılara benzer biçimde- Kızılderililer için nüfusun soykırımı, hayatta kalanlara İngilizcenin kurumsal boyutta zorunlu olarak öğretilmesiyle dilsel ve kültürel bir soykırım niteliğine de bürünmüştür.

Bu açıdan bakıldığında İngilizce yazan Amerikan Kızılderililerinin önünde bir başka sınav daha belirir: anlam arayışında, Deleuze-Guattari ikilisinin deyiimiyle “kendi çölünü bulma”da İngilizce ne tür olanaklar sunmaktadır? Bir başka deyişle yazar, bir Avrupa geleneği olan roman yoluyla bir Kızılderili hikâyesi anlatırken bu olanakları nasıl yaratacaktır? Makale kapsamında Silko’nun eserlerini değerlendirirken bu boyutu göz önünde bulundurmamak, soykırımla başlamış bir yabancılaşma hikâyesini soykırımın diliyle yazmanın çokyönlülüğünü ortaya çıkarmak, devrimci araçlara ya da olası devrim anlarına ışık tutabilmesi açısından önemlidir.

Hastalığın Ortaya Çıkışı: Tarihten Bugüne Yıkımın İzleri

ABD'nin ezilenlerinin tarihini aktarmaya çalıştığı *Öteki Amerika* adlı çalışmasında ABD'de okullarda Amerika'nın tarihinin hâlâ "kahramanca bir serüven" (s. 18) olarak okutulduğunu, kendisi de yerlilere zulmettiğini açıkça yazmış bulunan Kristof Kolomb'un adının verildiği Kolomb gününün hâlâ kutlandığını belirten tarihçi Howard Zinn, tarihyazımı ve ideoloji arasındaki önemli bağlantıya dikkat çeker. Zinn'e göre tarihçi, ortak bir ulusal çıkar varmışçasına yazmaya koşullandırılır; zira "öyle bir toplum içinde yetişmektedir ki, burada eğitim ve bilgi mükemmele ulaşmanın teknik araçları olarak değerlendirilmektedir, çatışmakta olan sınıflar, ırklar, uluslar için araçlar olarak değil" (s. 19-20).

Bununla birlikte Kolomb ve onun izinden gidenlerin kahramanca serüvenine vurgu yapıp soykırımlarına önemsiz bir ayrıntıymışçasına tek bir cümlede değinip geçmek -Zinn, ABD okullarında kitapları okutulan Harvard'lı tarihçi Samuel Eliot Morison'ı örnek göstermektedir- "teknik bir ihtiyaç değil ideolojik bir seçimdir. Bilerek olmasa da, yapılanların meşrulaşmasına hizmet eder" (s.20).

Zinn, çalışmasının geri kalanında Kızılderililerin soykırımı uğratılma tarihinin yapıtaşlarını da tespit eder ve yakın zamana kadarki yolculuğunu bu yapıtaşlarını birleştirerek izler. Bir siyasi oluşum olarak ABD'nin yöneten unsurlarıyla -çok kaba bir genellemeyle beyaz erkek diyebiliriz- Kızılderili halkları arasındaki münasebeti incelediği tarihyazımsal yolculuğun başındaki tespit; yukarıda değinilen baskın tarihyazım tavrıyla karşılaştırıldığında özellikle manidardır. Şöyle der Zinn: "Kuzey Amerika'nın İngilizler tarafından işgalinin ve Kızılderililerin katledilmelerinin arkasında yatan neden, bunca acımasızlığa ve vicdansızlığa yol açan etken özel mülkiyete dayanan uygarlıkların içinden fıskıran o güçlü doğrultu, o özel yönelimdir" (s. 31). Zinn'e göre bu yönelim, ahlâki açıdan belirsiz bir yönelimdir; yerleşmek için toprağa duyulan ihtiyacın insaniliği, kitleler halinde insanları öldürmekle barbarca bir karaktere bürünmüştür (s. 31). Özel mülkiyetin irrasyonelliğini belki de Shawnee kabile şefi Tecumseh'in 1810 yılında sarfettiği meşhur sözü özetlemektedir: "Ülkeyi mi satmak dediniz? Neden havayı, büyük denizi ve toprağı da satmıyorsunuz?"

Amerikalı araştırmacı John Collier'in "Keşke bu kültürü bize ait kılabilseydik, o zaman hiç tükenmeyecek bir dünya ve sonsuza kadar sürecek bir barış olurdu," dediği, 1920 ve 1930'larda yaşantılarına tanık olduğu, ABD'nin güneybatısında yaşayan Kızılderililer (Zinn'de alıntılı, s. 38), Silko'nun eserlerinde çoğunlukla bu tanımdan önemli ölçüde uzaklaşmış kimliklerle karşımıza çıkarlar. Tarihsel bağlamın da ışığında özellikle ana kahramanların boğuştuıkları hastalığın kuluçka dönemine baklamak yerinde bir başlangıç olacaktır.

Seremoni romanının ana kahramanı Tayo ve yakın çevresindeki diğer Kızılderili erkekler savaş gazileridir. Filipinler'de Japonlara karşı ABD ordusunda savaşmışlardır; yirmibirinci yüzyıla gelindiğinde bile bir numaralı düşmanına "Geronimo" kod ismiyle hitap eden bir orduya hizmet etmişlerdir. Tayo'nun kuzeni Rocky, beyaz Amerikan toplumuna en fazla özenen kişidir ve savaşta hayatını kaybeder. Tayo Rocky'nin ölümüne şahit olur, ölüsünü taşımaya çalışır, ancak gömemez. Savaş, diğerleri için olduğu gibi Tayo için de başlıbaşına travmatik bir yıkım deneyimi olur.

Beyaz toplumla karşılaşmalar da haliyle sancılıdır. Savaş sonrasında Los Angeles'ta yattığı psikiyatri hastanesindeki doktorla anlamlı bir bağ kurmaktan çok uzaktır. Doktorun, psikiyatri eğitiminin verdiği yetkiyle soru cümlelerin sonunda Tayo'ya adıyla hitap edişi, onun farkında olduğuna ilişkin dostane bir yaklaşımdan ziyade Tayo'yu çocuk konumuna indirgeyen, küçümseyici bir tavır olarak hissedilir. Doktor'un, Tayo'nun zihnini okuma çabası, nesnesine hakim olmaya çalışan, soğukkanlı bir bilimcininkidir; iç dünyasıyla bu dünyanın inceliklerine kör bir bıçakla

yararcasına ilgileniyor gibidir. Doktor nesneleştirici bir ilgiyle yaklaşırken, orduya yazdıran memur, Tayo'nun ve kuzeni Rocky'nin varlıklarına gözlerinin içine bakmaya dahi tenezzül etmeyecek kadar kayıtsızdır ama boş vaatler sıralamaktan da çekinmez; sonuçta Japonlarla savaşacak orduyu sayıca arttırmakla mükelleftir. Teksaslı çiftlik sahibinin gözünde ise bir dağ aslanı avlamak, kızilderili avlamaktan daha ödüllendiricidir; Tayo'dan küfürlerini esirgemez ama ona hayatını bağışlayacak kadar merhametlidir (!).

“Alanlarına girmedikçe” doğrudan düşmanca tavırlar sergilemeyen beyazların toplumuna genel olarak hastalandıran, yıkıcı bir kayıtsızlık hakimdir; öyle ki Tayo bir gün “görünmez hale” gelir:

Yeni doktor ona hiç görünür olup olmadığını sordu ve Tayo, doktora yumuşak bir sesle konuştu ve kimsenin görünmez biriyle konuşmaya izni olmadığını üzülerek söyledi. Ancak yeni doktor ısrarcıydı [...] ve bir gün Tayo, bir sesin doktora cevap verdiğini duydu: “Sizinle konuşamaz. O görünmez. Kelimeleri görünmez bir dille oluşuyor, sesleri yok.” (s. 27)

Tayo'nun sanrısı, bariz bir çatışma ortamı çıkmadıkça Kızilderili toplumunun beyazların gözündeki halini tanımlıyor gibidir: derdini paylaşmaya gönüllü olamayacak kadar keskin bir güvensizlik hali hakimdir. O vardır ama görünmezdir; o dil vardır ama görünmezdir ve sessizdir. Kolektif benliklerinde öyle korkunç yaralar açılmıştır ki Kızilderililerin var olması, dile sahip olması, hatta İngilizce konuşabiliyor olmaları dahi beyazlarla iletişim kurmanın olanaklarını yaratamaz hale gelmiştir.

Beyazlara yabancı olduğu kadar kızilderili toplumuna da uyum sorunları yaşar Tayo. Annesi beyazlarla yatıp kalkmanın sonucunda doğurmuştur onu; babanın kim olduğunu bilmeyiz, bir piçtir Tayo. Elâ gözlüdür ve bu onu ele verir: zaten beyaz topluma yabancıyken kendi kabilesi içerisinde annesi ve haliyle kendisi ile ilgili yayılan dedikoduların, aşağılamaların merkezinde bulur kendini. Eşiksel bir konuma sahiptir: iki topluma da ait olamamaktadır. ABD ordusuna yazılmak da aidiyet meselesini çözmeyecektir; tersine daha da parçalanacaktır Tayo'nun benliği.

İşte biz okurlar, bir hastalığın semptomlarıymışçasına birbiri ardına belirip geri çekilen, acılarla, anlamsızlıkla dolu bir anı yığınının ibaret bu paramparçalık haline daha romanın başından tanık oluruz. Tayo'nun nerede olduğunu anlamamız bile yüksek konsantrasyon gerektirir çünkü paragraftan paragrafa atladıkça yazılanlardan hangisinin bir diğerinden önce meydana geldiğini anlamamızın zor olduğu bir anılar şeridi okuruz. Bu kronolojik kaos, romanın neredeyse bütününe sirayet etmiştir. Bu anlamda roman, bir yandan okurdan bir psikiyatrist edasıyla hareket etmesini, ondan bu her yere saçılmış yaşantı kırıntılarını zaman-doğrusal olarak toplamasını bekliyor; diğer yandan da bizim bu çabamızın ne kadar öğrenilmiş olduğunu, rasyonel yaklaşımın yirminci yüzyılın devasa yıkım dünyasında gülünç bir çaba olduğunu yüzümüze vuruyor gibidir. Kimler olduğunu, kaç kişi olduğunu dahi bilmeden millerce ötede birilerini öldürmekle karakterize olmuş beyazların savaşı, “kavramak için fazla yabancı”dır, “canavarca”dır; o kadar ki “eski zamanların cadıları bile böyle öldüremezdi” der Tayo'nun zihin dünyasını aktaran anlatıcı (s. 43).

“Hikâye Anlatıcısı”nın ana kahramanı “kız”ın -öykü boyunca adını öğrenmeyiz, kendisine hep “she” diye hitap eder yazar- yaşamında, kırılma noktası teşkil etmeleri açısından Tayo'nunkilere benzer (savaş, piç oluşu) iki önemli olay olmuştur. Birincisi, Alaska'nın ücra kısımlarında bir köyde anneannesi ve ihtiyar adamla yalıtık bir hayat süren kız, küçüklüğünde anne ve babasının beyaz bir dükkân sahibi tarafından dolaylı olarak öldürülmelerine yine dolaylı olarak tanık olmuştur. İkincisi, hükümetin Kızilderili çocuklarını gönderdiği okula gitmiş ve yaşı açısından geç kaldığından da ötürü okula ayak uyduramamıştır -hatta İngilizce konuşmayı reddettiği için kırbaçlanır-ve köydeki yalıtık hayatına geri dönmüştür. Bu iki travmatik deneyime ek olarak bir de yıllardır sürdürmekte olduğu hastalıklı bir ilişki vardır: döndüğünde anneannesinin ölmüş olduğunu öğrenen kızın

hayatındaki tek yakın kişi, onunla aynı evde yaşayan, “dedesi” zannedilen ve fırsatını buldukça kızla cinsel yakınlaşmalarda bulunmaktan çekinmeyen ihtiyar bir Kızılderilidir.

Tayo'nun yaşadığı rezervasyon gibi kızın köyü de “medeniyetten uzak”tır. Ancak Tayo'nun çoğunlukla kendi haline bırakılmış, yokluğun hüküm sürdüğü rezervasyonundan farklı olarak, kızın köyünün hemen yanı başında tundralardan petrol çıkarma çalışmaları devam etmektedir. Ancak Kızılderililerin bu endüstriyel faaliyetin herhangi bir aşamasına katıldıklarına yönelik bir bilgi yoktur. “Hikâye Anlatıcısı”nda kız ve ailesinin dışında beliren iki Kızılderili daha vardır: biri devlet okulunun yatakhane görevlisi, diğeri hapisane gardiyanıdır ve ikisi de kızla ilişkisinde İngilizce konuşma noktasında çatışma yaşarlar.

Hastalık ve Belirtileri: Topluma, Kendi Toplumuna, Kendine Yabancı

Silko'nun ana kahramanları genelde baskın beyaz Amerikan kültürünün çarkına girme hırsını dahi beslemeyi başaramayan kişiler olarak karşımıza çıkar. Beyazların sunduğu fırsatlardan yararlanmazlar; öte yandan hâlihazırda yara almış Kızılderili toplumunda da “işlev” görmekten acizdirler. Genel olarak potansiyel emeklerini beyazların dünyasında “yeterince” harcamadıkları gibi, kendilerinin ve kızıl derili toplumunun yaşama bakışlarındaki anlam yitiminin üstesinden gelecek bir girişimde bulunmak konusunda büyük sorun yaşamaktadırlar. Anamlı bir etkinlikte bulunamama ve iletişim kuramamanın yarattığı hastalık halini; atalet, aşırı alkol tüketimi, özyıkımsal bir itkinin eşlik ettiği cinsel ilişkiler yoluyla hem kısa vadede bastırırlar, hem de yeniden tetiklerler.

Silko'nun karakterlerinin içinde bulunduğu yabancılaşma ortamının, “gelişmiş bir endüstri ülkesi” olan ABD'nin endüstriyel olarak nitelenebilecek sektörlerinde oluşmadığını not düşmek gerekir. Kafkaesk bir dünyadan epek farklıdır bu kişilerin dünyası; zira ulaşmaya çalıştıkları bir Şato bile yoktur. Kızılderili erkekler çoğunlukla aylıklık ve/veya iş görememe, kadınlar da evi bir arada tutmanın ümitsiz çabası ve/veya erkeklerin gönlünü eğlendirme bağlamında belirirler. Kahramanlar hemen hiç formel eğitim gerektirmeyen, en alt kademedeki değerlendirilebilecek hayvancılık, bahçecilik, temizlik gibi işlerle geçimlerini sağlarlar. Endüstriyel ast-üst ilişkilerine ve sürekli sömürüye pek rastlamayız; zira karakterler çoğunlukla bu öğeleri barındıran bir işe sahip değildirlere, daha ziyade kendi başlarının çaresine bakmaktadırlar.

Karakterlerin endüstriyel üretim dünyasında yer almayışları; özellikle amcasının toparlayamadığı hayvan sürüsüne sahip çıkma uğraşındaki Tayo ve herhangi bir işte çalıştığı belirtilmeyen “kız” özelinde, eski dönemlerdeki gibi artı-değer yaratmadıkları, yaşamlarını kendilerine yettiği kadarıyla üretip sürdürdükleri şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte bir tarafta bu artı-değeri yaratma konumunda olmayışları, diğere tarafta “işe yaramaz” oluşları, beyazlar tarafından görülmemişleri, görüldükleri zaman da orada ne işlerinin olduğu şeklinde bir öfkeye sebep olmaktan öteye gitmeyişleri arasında sinsi bir bağ var gibidir.

Beyazlar Kızılderilileri artı-değer çarklısına yem olarak dahi görmezken, Kızılderililer de bu çarklıyı bir yerinden döndürmeye çalışmayacak kadar kopuktur, kaybolmuştur. Bu anlamda ürettikleri ürüne yabancılaşmaları gerekmez çünkü üretmemektedirler bile. *Seremoni*'de Tayo, roman boyunca bir tek savaşın belli bir sınıfın üyelerine sağlayacağı kâr uğruna, ölüm-yıkım yoluyla artı-değer üretmeye yaramıştır o kadar. Neyi nasıl üreteceği konusunda bir fikri olmasa da, neyi nasıl *üretmeyeceği* konusunda ağır bir der aldığıyla kalmıştır. Tanık olduğu yıkımdan büyük ölçüde etkilenmiştir: gün içerisinde hiçbir şey yapamaz, sürekli kusar, kâbuslar, hatta halüsinasyonlar görür, amcasının savaşta öldüğünü zanneder, ağlamaklı olur. İnsanlarla, hatta kendi ailesi diyebileceği kişilerle iletişimi kopma derecesinde zayıflamıştır. Sürekli olarak düşman Japonları, kuzeninin öldürülüşünü, onu

taşımaya çalıştığı anları hatırlar; bir türlü bu anlardan çıkamaz. Yer yer kendisini Japonlarla ve onların acılarıyla özdeşleştirir; hatta bir Japon askerini bölgedeki bir başka Kızılderili kabilesi olan Navajolara benzetir.

Bu duruma çare olarak nitelenebilecek, daha doğrusu durumun dayanılmaz kadar ağırlaşmasını basturacak iki yöntem denemiştir: bir tanesi savaştan döndüğünde gönderildiği, Los Angeles'ta bulunan hastanede gördüğü tedavidir. Diğeriyse arkadaşlarıyla sürekli içmektir. Bir önceki bölümde de irdelendiği üzere beyaz doktorların tedavisi, travmatik anlarına yenilerinin eklenmesine yaramıştır ancak: anılar kaosu içerisinde Tayo hastanedekileri de hatırlayıp durur. Arkadaşlarıyla alkol aldığındaysa hiç iyi bir sonuç çıkmaz. Sarhoş kıızılderili erkeklerin naraları, sürekli aslında ne kadar yaralı olduklarının kanıtı gibidir: “Onların savaşı için savaştık,” “Toprağımızı aldılar, her şeyimizi aldılar! O zaman biz de beyaz kadınlara el koyalım” (s. 55) gibi laflar havada uçuşur. Savaştan döndüklerinde beyaz kadınların ilgisini kazanmış olmaları en fazla böbürlendikleri konulardan biridir; ancak o suçlayıp durdukları beyaz erkeğin “sahip olma” söylemini içselleştirmişlerdir. Tayo bu naralı içki alemlerinden birinde sürekli çatışmalı olduğu bir karaktere kırık şişe saplayarak neredeyse ölümüne sebep olur. Ataletin üstesinden geldiği bu nadir an da yıkıma yöneliktir.

Tayo'nun hastalıklı hali romanın öyküleme tarzına da yansır; ancak bu hastalıklı öyküleme tarzı, iyileşme pratiğinin, seremoninin tam da kendisidir aynı zamanda ve bu açıdan, bir nevi hastalığı taklit ederek bertaraf etmeye çalışıyor gibidir. Tayo'nun anı-yaşantı bulamacının aralarında sözlü geleneğin İngilizcede şiir formunda yazıya döküldüğü, ancak gerçek hayata dair bulamacın tersine belirli bir olay örüntüsünü takip eden bir mitolojik anlatıdan kısımlar belirir. İki kızkardeşin -Saz Kadın'la Mısır Kadın'ın- arasındaki bir anlaşmazlık nedeniyle kıtlık başgöstermiştir; insanlar ve hayvanlar aç-susuz kalmıştır. Mitolojik karakterlerin bu soruna çare bulmak için atıldıkları bir serüven olacaktır bu; ancak yine aynı anlatı formunda başka bir tür hikâyeye daha belirecektir ara ara: roman karakterlerinin gerçek yaşantıları. Mitolojik karakterler kıtlığa çare arayadursunlar; Kızılderili savaş gazilerinin beyaz kadınları fethetme hikâyeleri, İngilizcenin ırkçı ve kadın-düşmanı zengin repertuarından fazlasıyla istifade eder.

Deleuze-Guattari'nin “Bir işlev diğerine karşı kullanılır, görece yerliyurtluluk ve yersizyurtsuzlaşma katsayılarıyla oynanır,” şeklinde bahsettiği olgu çeşitli boyutlarıyla meydana gelmekte olsa gerektir burada: Kızılderililerin yersizyurtsuzlaştırılma dili İngilizce, yersizyurtsuzlaştıran güçlerin ürettiği nesneleştirici, ırkçı, kadın-düşmanı boyutlarıyla tam da bu güçlerin bileşenlerine (beyaz kadınlara) karşı yeniden Kızılderililerce üretilmektedir. Öte yandan Kızılderili sözlü geleneği, yersizyurtsuzlaştırılma dilinde yeniden üretilmekte, mitolojik hikâyelerle kısıtlı kalmayıp günümüzün yıkım ve anlamsızlık bağlamında yaşananları da kapsamaktadır. Tayo'nun kusması ise dilin tükendiğine, geleneksel mitolojik hikâyenin iyileştirme potansiyelini kaybettiğine, onun yerine geçen modern hikâyelerin ise bu potansiyeli geliştirmekten uzak olduğuna işaret ediyor denebilir; Kafka'nın çılgılığı kusma olmuştur. Ancak bu işaret, aynı zamanda iyileşmenin de işaretidir; neyin iyileştiremeyeceğini tanımlıyor, onları “kusuyordur” ve iyileştirici yola her seferinde daha da yaklaşıyordur karakter / roman.

“Hikâyeye Anlatıcısı”nda “kız”ın yer yer attığı kahkahalar ve gülümsemeleri, Tayo'nun sürekli kusması gibidir bir anlamda: ortada komik bir şey yoktur, komik olsa bile trajik bir bağlam içerisinde komiktir, yani trajikomiktir. Öyle olmadığı zaman bile bir gerginliğin, yolunda gitmeyen bir şeyin dışavurumudur. Kız, bir evin dışında bağlı bulunan köpekleri tahrik etmek için kahkaha atar mesela; benzer şekilde beyaz dükkân sahibini tahrik etmek için atar. Beyazların acizliğine, beyaz medeniyetin doğa karşısında çaresiz kalışına tanık olduğunda ya da bu anlar aklına geldiğinde güler. Bir çeşit intikamın dışavurumu olduğu da söylenebilir bu gülmelerin; ancak süreç çoktan start

almıştır ve kocaman bir yıkım aygıtının karşısında zaten kaybedecek hiçbir şeyi kalmamış birinin etkisiz, bir nevi solipsist tepkisinden ibaret kalır.

Kızın bir yandan yatalak ihtiyarın cinsel okşamalarına izin verışı, diğer yandan beyaz erkeklerle birlikte olması da içinde bulunduğu anlamsızlık hissini bastıran, eğlencelik bir eğilimdir. Öte yandan kızın beyaz adamlara karşı ilgisi, mutlu sonlu bir Disney romansından çok farklıdır. Hikâyenin hiçbir yerinde kızın beyaz adamlarla birlikte oluşunun, yaşadığı teneke kulübeden kurtulup malvarlığıyla karakterize edilen bir hayata kavuşmak türünden bir hayal barındırdığına dair ipucuna rastlamayız. Kız, rahibin köydeki kadınları yapmamaları için uyardığı şeyleri yapmaktadır ve zaten adı çıkmıştır. Kızılderili savaş gazilerinin beyaz kadınlarla birlikte oluşları gibi, kızın bunu zaten baştan kaybedilmiş bir yaşam müsveddesini son damlasına kadar çarçur etmek için yaptığı söylenebilir.

Hastalığa Karşı Direnme Yolları: Hikâyeler ve Gerçekler

Peki bu karakterler, buldukları hastalık halinden çıkabilecekler midir, nasıl yapabileceklerdir bunu? Silko'nun eserlerinde direnmenin dinamiklerini olabildiğince net olarak belirleyebilmek önemlidir; zira hastalıklı yolların kenarlarına sinik haldedir bu dinamikler. Dahası hastalığın semptomları da direnme şeklinde yorumlanma potansiyeline sahip görünmektedir.

Seremoni'de hastalığa etkin olarak direnme sürecinin, Tayo'nun romanın ortalarında ziyaret ettiği Kızılderili “şifacı”yla başladığı varsayılabilir; ancak şifacının söylediği belirli bir söz ya da yaptığı belirli bir hareket değildir Tayo'nun yolunu değiştiren ya da “aydınlatan”. Hatta Tayo, çoğu kez adamla geçirdiği zamanın işe yararlığından büyük şüpheye düşer ve bu şüphe, romanın sonuna kadar belirmeye devam eder. Sözelimi İhtiyar Betonie'nin, “Uzun süredir yardım bekliyoruz. Ama bu, hiçbir zaman kolay olmadı. Halk yapmalı bunu. Sen yapmalısın,” şeklindeki sözleri, Tayo'yu derinden vurur; “geniş ve korkutucu bir şey” vardır sözlerinde çünkü:

Şifacıya bağırarak, beyaz doktorların ona bağırdukları şeyleri bağırarak istedi – yalnızca kendisini düşünmesi, diğerlerini düşünmemesi gerektiğini ve “biz” gibi kelimeler kullandıkça hiçbir zaman iyileşemeyeceğini. Ama cevabı zaten hep bilmişti, hatta beyaz doktorlar ona iyileşebileceğini söylerken ve kendisi buna inanmaya çalışırken de biliyordu: şifa bu şekilde işlemezdi çünkü dünya bu şekilde işlemedi. Tayo'nun hastalığı, daha geniş bir şeyin yalnızca bir parçasıydı ve tedavisi ancak daha büyük ve her şeyi kapsayıcı bir şeyde bulunabilirdi. (s. 107)

Avro-Amerikan kültürünün yapıtaşlarından biri olarak değerlendirilebilecek “bireycilik” ögesi, bir başka deyişle her şeyden önce kendini düşünme yönelimi, hastalığa çare olmadığı gibi daha da derinleştirici bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. “Tüm insana” giden yolda bir tuzak olarak belirmektedir. Hasta addettiklerini bireysel iyileştirme hücrelerine hapseden beyaz tıbbın bu “olanaksız misyonunu” ihtiyar şifacı şu sözlerle özetler: “O hastanede ölüleri gömmezler; odalarda tutarlar ve konuşurlar onlara” (s. 107).

Beyaz tıbbın nesneleştirici ve bireyselleştirici iyileştirme pratiği, dünyanın işleyişinden ne kadar uzaksa; Kızılderililerin hastalığını beyazlara kesmek de o kadar sakıncalı görünmektedir. Tayo'nun “Kızılderili seremonileri [beyazların] savaşlarından, bombalarından, yalanlarından kaynaklanan hastalığa karşı nasıl çare olabilir ki,” şeklindeki kuşku yüklü sorusuna şifacı “büyücülüğü tanımlayarak cevap verir. Asıl suçlunun beyazlar olduğuna inandırılmak istiyorlardı; ancak buna inandıkları takdirde gerçekten nelerin olduğunu göremeyeceklerdir. “Bizleri beyaz insanlardan ayırmak istiyorlar, cahil olmamızı, kendi yıkımımızı izlerken aciz olmamızı istiyorlar. Ama beyaz

insanlar, büyücülüğün manipüle ettiği araçlardır sadece, ve sana söylüyorum, beyaz insanlarla, onların makineleriyle ve inançlarıyla başa çıkabiliriz. Bunu yapabiliriz çünkü beyaz insanları biz icat ettik: ilk olarak beyaz insanları yapan Kızılderili büyücülüğüydü.” (s. 111-112). Kurtulunması gereken beyazlar değil, kendilerini de en az beyazlar kadar hasta etmiş bu büyüdür.

İhtiyar şifacı büyücülüğün hikâyesini anlatır. Daha Avrupalılar yokken Kızılderili kabilelerinden cadılar bir araya gelir ve korkunçluklarını sergiledikleri bir yarışma düzenlerler; her türlü vahşeti barındırır bu korkunçluklar. Ancak içlerinden bir tanesi yalnızca bir hikâyesi olduğunu söyler ve Avrupalıların gelişini anlatır. Önceleri basit bir büyü sergileneceğini düşünüp gülüşen büyücüler, hikâyenin korkunçluğundan o kadar derinden etkilenirler ki hikâye anlatan büyücüye yarışmayı kazandığını söylerler ama hikâyeyi “geri çağırmalıdır” büyücü:

Ama büyücü başını iki yana salladı sadece
Kokuşmuş hayvan derilerine bürünen diğerlerine; hayvan postlarına ve
tüyelerine.
Salıverildi bile.
Geliyor bile.
Çağrılmaz geriye. (s. 114)

Şifacının hikâyesi, kolektif-öznel bir idealizm olarak okunabileceği gibi, mimetik bir iyileştirme pratiği olarak da görülebilir. Avrupalılar gelmiş, Kızılderilileri yerlerinden etmiş, doğaya da büyük zararlar vermişlerdir; olan olmuştur. Nesnel düzeyde hikâye bu yöndedir; Zinn’inki gibi duyarlı bir tarihyazımın çekirdeği de bu yönde olacaktır zaten. Bununla birlikte şifacının hikâyesinde hikâye anlatıcısı büyücü, bir yandan nesnel düzeyde olan biteni özetlerken, diğer yanda bu olan biteni hikâyeleştirerek kendinin kılmaktadır. Bir kere salıverilmiştir olacak bitecekler; geriye döndürmek olanaksızdır; bunun bilgisini de Kızılderililere mal etmiş olur büyücü. Mitoloji yalnızca doğadaki güçlerle başa çıkmanın eski zamana ait, idealize edilmiş, mistik bir anlatımı değildir; burada, bugünün sorunlarına hitap edecek şekilde dönüştürülebilir. Nitekim beyaz insanlar geldikten sonra yeni seremoniler yaratmanın gereğine değinir şifacı; zira yetişmeyen şeyler “ölü şeylerdir. Büyücülük yapan insanların istedikleri şeylerdir. Büyücülük insanları korkutmaya, onların yetişmekten korkmalarına yarar. Ama bu [yetişme] hep gerekli oldu ve daha önce hiç şimdiki kadar gerekli olmamıştı. Öteki türlü başaramayacağız. Hayatta kalamayacağız” (s. 108). Şifacının yorumuna göre büyücülük, eski mitlere tutunmak ve anın sorunlarından kaçmaktır ve bu şekilde yıkım olacaktır. Yeni seremoniler gerçekleşmelidir ki beyazların gelişiyile başlayan yıkıma işlerliği olan, kalıcı bir yanıt geliştirilebilsin.

Romanın dönüşümsel yönü de burada temellenir: romanı okumanın kendisi bir seremoni edimidir. Bir diğer deyişle seremoninin ne olduğu, ancak romanı okuyarak, sonuna kadar götürerek yerine oturacaktır. Tayo, rezervasyon topraklarına saçılmış hayvan sürüsünü geri getirme görevini üstlenecek, bunu yaparken edindiği göreve, ihtiyar şifacının şifasına olan inancı sürekli olarak sınanacaktır. En büyük sınavı ise çatışmalı olduğu Kızılderili arkadaşını korkunç bir eylem içerisindeyken yakalayıp yeniden öldürme teşebbüsünün eşğine geldiğinde yaşayacak, öldürmekten kendini tutarak verecektir. Bu şekilde “büyücülüğe” karşı gelmiş olacaktır: “Büyücülük neredeyse hikâyeyi plana göre bitiriyordu: Tayo neredeyse Emo’nun kafatasına saplayacaktı tornavidayı, tam da büyücülüğün istediği şekilde [...] Bir kurban daha olacaktı, eski bir davayı kapatan sarhoş bir Kızılderili savaş gazisi” (s. 200). Tayo’nun büyücülüğe karşı gelişi, yalnızca Tayo’nun değil, Kızılderili toplumunun da başarısıdır. Nihai olarak da romanın başarısıdır: roman, büyücülüğe karşı kendi seremonisini işlemiş ve yeni bir yıkımın meydana gelmesini engellemiştir. Tayo hapse ya da psikiyatri hastanesine kapatılmaktan kurtulmuş, hayvan sürülerini toparlayıp geri getirmiştir.

Kızılderililerin mağduriyeti kısır döngü değildir; yıkım döngüsünün kırılabileceğine işaret etmiştir roman.

Seremoni'de Tayo'nun iyileşme hikâyesinden görünüşte çok farklı bir hikâye yaşar "Hikâye Anlatıcısı"nın "kız"ı. Tayo'nun öldürmemekten yana kararının tersine kız, günler boyunca köydeki gıda dükkânı sahibini öldürmenin planını yapar ve sonunda bu planını sorunsuzca gerçekleştirir. Bu şekilde bir zamanlar alkol diye sattığı maddeyle anne babasının ölümüne neden olan beyaz dükkân sahibinden intikam almıştır. Kızın asıl sınavı, kızı temize çıkarmaya çalışan beyaz avukata karşı cinayeti savunma yönünde olacaktır: "Onlara [anne babasına] yalan söyledi. İçmenin tehlikesiz olduğunu söyledi. Ama ben yalan söylemeyeceğim," der (s. 141). Bunun bir cinayet olmadığına inanmaktadırlar çünkü kız, günler boyunca tundrayı inceleyerek, buz tabakasının kırılmaya müsait, zayıf noktalarını belirleyerek dükkân sahibini bu noktaya çekmek suretiyle öldürmüştür onu. Adamı kahkahalarıyla tahrik etmiş, sinirlendirmiştir; yarı cinsel arzular, yarı nefretle kızın peşinden koşuran adam buz gibi suyun içine gömülmüştür; görünüşte bir kazadır olan. bunu empoze etmeye çalışır avukat: "Bir kazaydı. Senin peşinden koşuyordu ve buzun arasından düştü. Mahkemede söylemen gereken tek şey bu. Bu kadar. Ve eve gitmene müsaade edecekler. Köyüne geri dönmene." Ama kız da kararlıdır: "Hikâyeyi değiştirmeyeceğim, buradan [hapisten] kaçıp eve gitmek için bile yapmayacağım bunu. Onun ölmesine çalıştım. Hikâye, olduğu şekliyle anlatılmalı" (s. 141-142).

Kızın dükkân satıcısını öldürmesi sembolik bir düzeyde, kolektif olarak okunabilir. Öldürdüğü adam, anne babasını öldüren adamlar aynı kişi değildir sonuçta ancak konumu gereği aynı kişinin vücut bulmuş halidir: para uğruna doğayı tahrip etmeye, kâr ettiği sürece orada yaşayan yerli halklardan istifade etmeye gelen beyaz adam. Buldukları yer ve kişiler bağlamında beyaz adamın petrol pastasından ne kadar pay aldığı pek fark etmiyor gibidir; hiyerarşi ırk çizgisinde belirlenmiştir ve aşağı konumdaki ırkın kadınlarından faydalanmak da Allah'ın unuttuğu o buz gibi bölgede aylar geçirmenin telafisidir. Kızın beyaz adamı öldürüşü, beyazların bu bölgeyi sömürüsüne cevap teşkil eder. Bunu tundranın yapısından faydalanarak gerçekleştirmiş olması da doğanın intikamı olarak okunabilir; doğaya sadece istifade edilebilecek bir cansız nesne gibi yaklaşmanın yıkıcılığı ne yapar eder sonunda yıkımı gerçekleştirene keser hesabı. Kız ise doğayla ittifak kurarak vermiştir yanıtını; doğa yaşayan, devinen bir varlıktır ve bunu takdir edemeyenlere karşı acımasız talihi esirgemeyebilir. Nasıl Tayo'nun iyileşme seremonisinin önemli bir kısmını hayvan sürüsünün dağıldığı, ABD'nin güneybatı coğrafyasını doğru okuma çabası teşkil ediyorsa, "Hikâye Anlatıcısı"nın kızı için de Alaska tundrası, hikâyesini örmeye etkin rol oynar.

Kızın hapiste kalmak pahasına hikâyesinde ısrar etmesi, anaakım Amerikan toplumuna şu yanıtı da teşkil eder: her şeyimi alabilirsin ama hikâyemi alamazsın. *Seremoni*'de sinsice baskın olan hırsızlık teması -"Kızılderililer hayatlarının her günü çalınan toprakları görmek üzere uyanıyorlar, hâlâ orada bu topraklar, ulaşılabilir haldeler, çalındıkları gerçeği övünülerek sergileniyor önlerinde," der ihtiyar şifacı (s. 109)- "Hikâye Anlatıcısı"nda kızın cevabında belirir. Ne pahasına olursa olsun hikâye gerçeğe uygun olmalıdır; insan hiç değilse kendine yabancılaşmamalıdır.

Kaynakça

Ernst Fischer, *Sanatın Gerekliliği*. Çev. Cevat Çapan. İstanbul: De Yayınevi, 1968.

Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin*. Çev. Özgür Uçkan, Işık Ergüden. İstanbul: YKY, 2000.

Howard Zinn, *Öteki Amerika: Kristof Kolomb'dan Bugüne Amerika'da Ezilenlerin Tarihi*. Çev. Seyfi Öngider. İstanbul: Aykırı, 2000.

Leslie Marmon Silko, “Hikâye Anlatıcısı [Storyteller]”. *Reckonings: Contemporary Short Fiction by Native American Women* [Hesaplaşmalar: Kızılderili Kadınlardan Çağdaş Kısa Öyküler]. Ed. Hertha D. Sweet Wong, Lauren Stuart Müller, Jana Sequoya a Magdaleno. 131-142.
---, Ceremony [Seremoni]. New York: Penguin, 2006.